Відчит на зборах "Товариства руських жінок на Буковині" у Чернівцях 14 жовтня 1894

З огляду на першу точку статутів нашого новозаложеного товариства, котра говорить і про ширення просвіти між жіноцтвом, позволю собі прочитати зібраному високоповажному товариству коротеньку свою розвідку про так званий "жіночий рух", а іменно про його провідну ідею.

Не сумніваюся, що велика часть зібраних от отут гостей знає добре ідею жіночого руху, однак і не повинно би нас то дивувати, коли б трапилася така душа, котра б і не знала про неї багато. Не кождий має можливість віддаватися науці, слідити розвій і нові ідеї суспільності, — в причини того не входжу, — бо кождий знає, як йому живеться в його обставинах і чого може здобути або ні. Тому-то поділюся дрібненькою оцею працею щиро з своїми посестрами.

Через те, що велике число людей, як мужчин, так женщин, утримує, що ідея жіночого руху, або ідея емансипації жінки полягає в тім, щоби не виходити зовсім замуж, прибирати манери мужчин, ходити з обстриженим волоссям, з паличкою в руках, курити папіроску, їздити верхом і, як одна жінка висловилась, "ходити у фраках", — то хочу довести, що, противно, ідея "емансипації жінок", або ідея "жіночого руху" є власне тою ідеєю, котра доказує, що сучасне положення жінки середньої верстви, а головно жінки незамужньої, є сумне, є гідне звернення уваги всіх мислячих умів, гуманних серць обох полів, і бажає щиро поліпшення жіночої долі. Говорити мені нині широко про сумні сторони долі жіночої – годі: приложу лише для схарактеризування її непевності пару слів нашого поета Шевченка:

Вітер в гаю нагинає лозу і тополю,

Лама дуби, котить полем – перекотиполе,

Так і доля: того ломить, того нагинає,

Мене… котить, і де спинить, і сама не знає!

І дійсно! Чи ж не є прапор долі жіночої – непевність? Коли в родині з’явиться синок – родичі тішаться, коли з’явиться дівчина – сумують. Чому то так? Чому воно, сиротятко, приносе уже малесеньким життям своїм сум з собою? Воно тому так, що доля його непевна. А непевна – тим, що не знати, чи здобуде собі чоловіка, котрий мав би статись її кормильцем і заступником вітця й матері, чи ні. Горе тій, котрій не удалося здобути того!..

"Учися, синку, — кажуть синові родичі, — аби-сь мав раз свій кусник хліба, аби-сь був раз собі паном". А їй що кажуть? Їй не кажуть того. Їй ще кажуть, щоб училася красні рухи мати, щоб була гарною, граціозною, вміла подобатись… адже від того, від подобання, залежить її доля, її щастя! Коли чого-небудь учиться, то завсігди переважно тому, щоби в "товаристві добре зарепрезентуватися"! Адже по неї прийде той, що вчиться, щоб мати раз свій кусник хліба та бути собі паном! Так, по неї прийде той пан, і він подасть їй хліба. Їй не треба самій учитись і про це клопотатися, — вона прийде вже на готове!..

Горе тій, котрій не вдасться здобути… того пана! Окрім того, що останеться без кормильця, без товариша й оборонця – тратить вона в теперішнім устрою суспільнім і вартість і значення, бо і яким значенням тішиться тепер незамужня жінка?.. Що представляє вона? "Стара панна" — се нічого ні більше ні менше, як ціль різнорідних дотепів, як тягар родинний!

І так, щоб тому запобігти, щоб незамужня жінка не була і дальше тим "посміховиськом людським" і тягарем родинним, збудилася ідея руху жіночого, себто ідея, щоб поліпшити долю жіноцтва незамужнього, а й жіноцтва взагалі – верстви середньої.

Die Zeit ist eine Sphinx, welche sich in den Abgrund stürtz, wenn ihre Rätsel gelöst sind*, — каже десь німецький поет Гейне.

Хоч я й не задумую того пристосовувати до ідеї жіночого руху, а ще менше до самої жінки, хоча її не раз називали сфінксом або уважають якимось "potpourri**" різних противобіжних почувань, то приложу се одначе до шумних пересудних ідеалістично-романтичних фраз, що женщина існує лише на те, щоб статись матір’ю і жінкою, і що їй, крім того, не треба нічого більше.

Фрази тії, се – також сфінкс, хоч для мислячих умів не загадка. Вони пережилися вже й можуть спокійно кинутись у пропасть. До тих, котрі до зникнення їх відносяться опозиційно і котрі думають, що жінці до життя дійсно треба нічого більше, крім вийти замуж, позволю собі сим разом звернутися з небагатьома словами і сказати, що вище заявлені фрази пережилися дійсно, і відповідне їм місце не 19 століття, а тихий куточок у пропасті коло сфінксів минувших періодів, і що женщина, побіч своєю природою назначеної задачі стати жінкою й матір’ю, посідає й надане тою самою природою право – бути і собі самій ціллю, іменно в тім смислі, як буває собі ціллю мужчина, а то – учитись, щоб мати раз свій кусник хліба і бути собі паном – доки не ріжеться взяти на себе обов’язків статись мужем і вітцем…

Уводячи жінку в життя, природа не каже: "Ось ти, і ти жінка того або того чоловіка!" Ні, природа каже лише: "Ось ти, і жий!" Так каже вона й до чоловіка.

Природа журиться лише своїми вимогами, іменно механічними життєвими вимогами. Про ідеальні вимоги, не творячи їх, не журиться вона. Отже, рослинне, дійсне життя є підставою в житті людини. Під "людиною" розуміємо і жінку, не лиш чоловіка, — іншими словами: і жінка мусить мати свій кусник хліба, щоб жити! Задля того свого суття, себто існування (Dasein), домагається вона необмеженого права, як його, наприклад, і мужчина яко людина уживає. Вона його домагається на

підставі людяності, індивідуальної свободи, поваги людської і справедливості!

Не домагається вона того права яко дарунку ласки, бо як і приходить вона до того, домагатися дарунків ласки? Адже природа, вводячи її в життя, говорила до неї те саме, що й до чоловіка: "Ось ти, і жий!"

Кому не звісно, як мужчина озброєний до боротьби за існування? Хто б не відчував і не знав того? Кому б осталося невідомим, як виховання й закони кожного віку й усюди подавали йому помічну руку?

Замість того жінка! Чим озброєно її, щоб дати їй можливість заспокоїти в першій лінії вимоги природи, а далі, щоб могла бути й собі сама ціллю? Чим озброєна вона до боротьби за існування, що зроблено для неї, щоб дати їй жити, як не перечить, не забороняє того природа: жити відповідно до своїх здібностей, своєї сили і своїх вимагань!.. Їй лише одно не забороняється, в неї лише одна зброя в житті, а то: сльози, сльози і ще раз сльози!

О, не кажіть, що чоловік о неї дбає, має про неї дбати! Не обманюйте себе самих і не ганьбіть природи, начеб вона систематично приводила неповнолітніх неудачників на світ і вкладала труди про них лише виключно в руки мужчин! Вона казала до жінки, як казала і до чоловіка, і до пташки, і до рослини: "Ось ти, і жий!"

Жити! Се гарна річ, кому припала "добра доля" і хто має щастя бути в добрих обставинах, хто має родичів, що дбають, хто має доброго, щирого товариша-мужа,— та як жити тій сиротині, котра зосталась без родичів, не посідаючи ні маєтку, котрий тепер надає властиву вартість людині, не посідає краси, ні інших повабних прикмет, котрії б чинили її уймаючою і придбали їй мужа! Як жити тій сиротині? — питаю я. Як жити їй життям повним, а то — по її силах, її здібностях, вимогах, потребах, коли вона пхнута вихованням своїм лише на одну дорогу, а то лиш на однісіньку дорогу подружжя, в котре увійти їй не удалося, а поза котрим дорога

для неї замкнена, загороджена, і-вона полишена крайній нужді, вижидає хліба, ласки і кориться — кориться не раз аж до упадку! Адже і в її груди уклав бог серце з чуттям, а може й дуже гаряче, щире серце, може й вона стала б доброю сердечною жінкою, товаришкою мужа? Адже її змаленьку виховували лише на те, виключно на те! Як жити тій сиротині? — питаю ще раз.

А таких сиротят, безталанних жінок є тисячі й тисячі на світі!

І як думаєте, високоповажані посестри, чи не подати тим бідним, немов На посміховисько полишеним істотам помічної руки? Не постаратися і для них о кусник хліба, а властиво о можливість, щоб вони могли придбати його собі самі, щоб наука і праця стали для них ціллю і заступили їм те, чого не осягнули, заступили мужа й родину! Адже й вони хотіли би в житті мати якусь утіху, якесь задоволення!

Отже, стремління те, щоб забезпечити жінкам долю на випадок, коли б не вийшли замуж,— бо женитися тяжко й мужчині в теперішніх часах, хоч він і має кусник хліба для себе,— стремління те зветься рухом жіночим, або емансипацією жінок.

Тож не лякатися нам тих слів і не уявляти собі під ними якого там антихриста або лихого демона, що хоче пірвати наші жінки і. пхнути на дорогу сміховиська і бездоріжжя! Ні, се слова невинні і безпечні, і не нанесуть жінкам нашим ні сорому, ні горя!

В краях, де освіта й культура стоять високо, як у Німеччині, Англії, Франції і навіть Росії, жінки не лякаються вже тих слів: вони порозуміли їх есенцію і борються гаряче, щоб забезпечити собі долю так, як забезпечують її собі мужчини, т. е. їх батьки, мужі і браття! А батьки, мужі і браття їх підпирають їх, уступаються за їх долею й борються по сеймах і в думах державних, і ступають чим раз, то вперед, вперед!

Мужчини ті знають, що жінка, котра озброєна фаховим образованням, котра годна своїми власними силами заробити на себе, становить сама собою велику силу, годна стати їм підпорою, наколи б і їм забракло здоров'я й сили до боротьби за існування! Годна повести тоді і сама дітей своїх до цілі, не вгинаючись під вагою нужди так, як угинаються тепер бідні вдовиці-матері, щоб випровадити діточок своїх "у люди"; годна виробляти з них тверді, кріпкі, чисті характери, сильні, немов льви! А теперішні часи вимагають таких характерів.

Глибокі уми. зрозуміли вартість такої жінки, і тому й Гете казав уже: "Учіть й виховуйте доньок ваших так, щоб могли своїм дітям і вітця заступити".

А як думають у нас о тім стремлінні? Як вітають у нас рух жіночий? Як заховуємось ми, русинки, в тім русі, що шириться в цілій Європі невпинно? Та не відповім я на те ніяким словом. Нехай кожда з нас, жінок, відповість сама собі.

На сю тему могла б я довго говорити, та, щоби не змучити слухачок моїх, відновім лише на закиди противників жіночого руху. Вони кажуть, що жінка не здібна до іншої праці, окрім праці домашньої, що вона носить на собі вже з природи клеймо дилетантства, що в її учинках оказується недостаток сили і т. д. і т. д.

Та річ мається інакше.

Вводячи жінку в життя, природа не питала: "Чи се мужчина, чи жінка, щоби мені наділити їх відповідними здібностями?" Ні — природа казала лише: "Ось ти, і жий!" І тому скажу, що недостаточність тая, брак сили духовної не лежить у жінці яко людині вже з природи, а походить вона і виробляється з, систематично ограниченого виховання, яке одержує вона вже від колиски, котре виховання звертає більше увагу на розвій її чуття, аніж на духовні здібності, характер і силу фізичну, і заглушає, таким чином, усі інші голоси в її душі. Що однак жінка — людина, так

само як і мужчина, і вимоги природи в неї такі самі, як її в нього, то її через те треба в таких самих умовах, як і його, виховувати до боротьби за існування, а озброївшися наукою, знанням законів, знанням різних галузей праці, зможе й сама боротись за життєві засоби.

Те все не завадить їй стати щирою люблячою подругою чоловіка і матір'ю дітям.

І так, високоповажана сестри мої, єднаймося, працюймо над собою всіма силами! Не цураймося найбіднішої сиротини. Берімося до різнородної праці, щоб могти стати на власних ногах у житті, щоб могти стати гординею наших батьків, братів, мужів і стати підпорою нашому народові, підвалиною нашої нації, і щоб вона могла славитись своїм жіноцтвом, як своїм найкращим цвітом.

Просвіщаймося, щоб представляти якусь силу, щоб не давати себе вічно а вічно топтати, корити, щоб доля наша не була вічно доля служебниці-жебрачки! Бо чи ж нема в русинки жодної сили, чи нема наклонів до чогось великого, могутнього, а лише наклони до терпіння, " услуги й покори?! Та ні! В нас мусить бути сила, мусить бути будучність,— лише звернімось самі до себе та пам'ятаймо, що господь бог наділив нас тими самими здатностями, як і других, і що ми лише досі спали.

Не правда ж, дорогі сестри мої, що ми досі лише спали, і що в нас є сила?

Тим, котрим думки мої видалися б засміливі і зановомодні пригадаю слова великого поета англійського, а то Шекспіра:

Erfüllen wir, was Sitte stets begehrt,

So bleibt der Staub des Alters unversehrt;

Wenn Irrtum aufgehäuft zu Bergeshön’n,

Kann seigend Wahrheit nimmer mehr besteh’n!***

("Коріолан")

примітки:

* — Час – це сфінкс, що кидається у прірву, коли розгадано його загадки (нім.).

** — Попурі (франц.).

*** — Коли б за звичаєм ми всюди йшли,

То пил століть лежав би непорушно,

І стільки б накопилось помилок,

Що й істина сховалась би під ними. (Переклад з англійської).